

УДК 373.5:614

СТЕРЕОТИПИ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ПРИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Малинівська Л.І.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Досліджено стереотипи поведінки дітей підліткового віку. Проаналізовано поняття з теми дослідження. Розглянуто особливості підліткового віку, зміни, які відбуваються в цей час, звернуто увагу на характер, його роль у поведінці, спілкуванні, розумінні з оточуючими підлітками людей.

Ключові слова: підліток, стереотип, надзвичайна ситуація.

Постановка проблеми. В житті людини кожний віковий період дуже важливий. Людина росте, розвивається, разом з цим розвивається і особистість та індивідуальність. Найважливіше місце у розвитку людини відіграють перші етапи становлення людини-особистості, серед яких і є підлітковий період. Підліток – це вже не дитина, але ще і не дорослий. Підліток – юнак або дівчина в перехідному від дитинства до юності. Сучасна наука визначає підлітковий вік в залежності від країни (регіону проживання) і культурно-національних особливостей, а також статі (від 12-14 до 15-17 років). І ця, в дечому маргінальна позиція підлітка і є специфікою, цього періоду, але це далеко ще не розкриває суті, не пояснює його поведінки.

Актуальність роботи полягає в тому щоб визначити поведінку дітей підліткового віку, а особливо при надзвичайних ситуаціях.

Аналіз літературних джерел. Розглядаючи функції та структуру вищих психічних функцій Л.С. Виготський відзначав, що в плані філогенези вони виникли як продукт по біологічній еволюції, а історичного розвитку поведінки, рівно як і в плані онтогенези вони також мають свою особливу соціальну історію [6]. Щодо структури, то їхня особливість зводиться до того, що, на відміну від безпосередньої реактивної структури елементарних процесів, вони побудовані на основі використання символів-засобів (знаків) і залежно від цього мають непрямий (опосередкований) характер. Нарешті у функціональному відношенні їх характеризує те, що вони «виконують у поведінці нову й істотно іншу з елементарними функціями роль, здійснюючи організоване пристосування до ситуації з попереднім оволодінням власною поведінкою». Ще у 20-х роках Г.Г. Шпет, формулюючи завдання розшифровки, розкодування народних звичаїв як стереотипізованих знакових систем, зазначав, що «сфера етнічної психології апріорно намічається як сфера доступного нам через розуміння певної системи знаків, відповідно її предмет осягається лише шляхом розшифровки та інтерпретації цих знаків. Що ці знаки є не лише прикметами речей, а й повідомленнями про них, видно з того, що буття відповідних речей не обмежується чистим явищем знаків» [1].

Стереотипи як одна з найбільш цікавих і небайдужих сфер у функціонуванні суспільства протягом століть вивчалася багатьма дослідниками, такими як У. Липпманом, Т. Шібутані, В. Трусом, Л. Стрікленд, А. Бодалевим, та іншими. Серед українських вчених ґрунтовні дослідження гендерної системи в Україні здійснюють І. Жеребкіна, І. Головащенко, І. Лебединська, Т. Мельник,

Н. Чухим; гендерних стереотипів і гендерних ролей Т. Виноградова, Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Семенов, П. Горностаї та ін.

Метою роботи є розглянути особливості підліткового віку, зміни, які відбуваються в цей час, звернути увагу на характер, його роль у поведінці, спілкуванні, розумінні з оточуючими підлітками людей (однолітків, дорослих і т.д.), а також розкриття поняття «підлітковий вік» та «надзвичайна ситуація».

Виклад основного матеріалу. Психологічно підлітковий вік украї суперечливий, він характеризується максимальними диспропорціями в рівні й темпах розвитку. Найважливішою психологічною особливістю є його почуття дорослості. Воно виражається в тому, що рівень домагань підлітка передбачає його майбутнє становище, якого він фактично ще не досяг. Саме на цьому ґрунті в підлітка виникають типові вікові конфлікти з батьками, педагогами й самим собою. У цілому – це період завершення дитинства й початку «виростання» з нього [5].

Перехід до підліткового віку характеризується глибокими змінами, що впливають на особистісний розвиток дитини. Вони стосуються фізичної зрілості організму, а також відносин, які складаються у підлітків з дорослими людьми та однолітками. Еталони міжособистісного сприймання, якими користуються підлітки, оцінюючи оточуючих людей, стають все більш узагальненими і співвідносяться з ідеалами, цінностями і нормами [4].

У цьому віці проявляються елементи деструктивної поведінки (тяга до паління, злодійства, обманів й т.д.). Підлітки часом не дисципліновані, енергійні, тривожні, дуже активні, особливо проявляють активність при виконанні класних, суспільних доручень, при прибиранні кабінету, шкільної території й т.д. Підліток зазвичай гостро переживає власні невдачі, і порушене самолюбство викликає в нього бажання замаскувати своє справжнє відношення до цих невдач: він робить вигляд, що успіхи в навчанні не мають для нього значення. Істотні знання при негативному відношенні підлітків до навчання має усвідомлення й переживання або неуспіхи в оволодінні тими або іншими навчальними предметами. Неуспіх, як правило, викликає в учнів бурхливі негативні емоції й небажання виконувати важкі навчальні завдання. Навпаки, сприятливою ситуацією навчання для підлітків є ситуація успіху, що забезпечує їм емоційне благополуччя. «Бажання гарно вчитися, – стверджував В.А. Сухомлинський, – приходить тільки разом з успіхом у навчанні. Інтерес до навчання з'являється тільки

тоді, коли є натхнення, яке народжується від успіху в оволодінні знаннями» [3, с. 3].

Письменниця Олена Кононенко правдиво охарактеризувала складність і суперечливість підліткового віку: «Людина вже не дитина, хоча часом ходить у коротких штанах й охоче заглядається на вітрини іграшок. І людина ще не юнак, хоча вже дерзає критично мислити будувати плани свого майбутнього».

К. Левін розглядає підлітковий період як соціально-психологічне явище, зв'язує психічний розвиток особистості підлітка зі зміною його соціальної позиції. Поведінка підлітка визначається маргінальністю його положення. На шляху переходу із дитячого світу в дорослий, підліток не належить повністю ні до того, ні до іншого [7].

М. Мід вказує на те, що тип переходу від дитинства до дорослості залежить від того, наскільки великий розрив існує у нормах і вимогах, які висуває певне суспільство до дитини і до дорослого. Існує залежність взаємин між поколіннями від темпів науково-технічного і суспільного розвитку [5].

З. Фрейд звертає увагу на біологічну детермінанту розвитку. Підлітковий вік характеризується обов'язковою віковою кризою. Це зумовлено статевим дозріванням. Підліткову кризу уникнути не можливо, оскільки спроби особистості інтегрувати нові сексуальні імпульси призводять до внутрішніх переворотів.

Л. Виготський вважає, що становлення людини передбачає діалектичну взаємодію двох видів розвитку – натурального і соціального. Головним новоутворенням перехідного віку є те, що в драму розвитку вступає новий, якісно своєрідний чинник – особистість самого підлітка. Соціальний розвиток, який призводить до утворення особистості, здобуває в самосвідомості опору для свого подальшого розвитку [2].

Для того щоб життя підлітка було кращим, потрібно помітно вплинути, і тоді міцніє його воля. Зростає інтерес до трудової діяльності, змінюються стосунки в колективі, поглиблюються і стають більш стійкими почуття, естетичні смаки. У старшому підлітковому віці інтенсивно формується ідейна спрямованість, світогляд і самосвідомість особистості. Діяльність стає більш спрямованою і соціально вмотивованою.

На мою думку складність виховання підлітків полягає в тому, що дорослі вважають їх дітьми, а вони самі прагнуть бути дорослими. Ось чому невміла опіка і навчання батьків пригнічують підлітка. І він бачить у цьому приниження своєї гідності. І він прагне грубо, різко уникнути опіки. У процесі формування характеру підліток виявляє нестійкість свого психологічного стану: підвищену збудливість, часті швидкі та різкі зміни настрою, форм поведінки.

У даний період формуються моральні почуття, але в поведінці підлітка не завжди поєднуються слова, почуття і діла, тому на це слід звернути велику увагу. І коли батьки, а також вчителі матимуть знання про цей переломний вік, підберуть необхідні методи та прийоми в роботі (спілкуванні) з такими дітьми, то покращать підліткам перехід даного вікового етапу. Ознайомившись з психологічними властивостями підліткового періоду, батьки чи вчителі знатимуть що робити в тій чи іншій ситуації, як правильно вести розмову і нащо більше звертати уваги.

На сьогоднішній етап розвитку науки існують різні тлумачення поняття «стереотипу».

Стереотип (від дав.-грець. στερεός – твердий, об'ємний і τύπος – «відбиток»). Спочатку «стереотип» – метафора щодо мислення, що прийшла з друкарської справи, де стереотип – монолітна друківана форма, копія з типографського набору або кліше, використовувана для друкарських машин. Стереотип – усталене ставлення до подій, вироблене на основі порівняння їх з внутрішніми ідеалами [7].

Вперше термін «стереотип» був введений в суспільні науки в 20-ті роки ХХ століття в США, коли виникла необхідність вивчення та пояснення законів функціонування масової свідомості. Засновником концепції стереотипного мислення і поведінки став американський вчений Волтер Ліппман (Walter Lippman). У своїй роботі «Громадська думка» (1922 р.). У. Ліппман стверджував, що це впорядковані, схематичні детерміновані культурою «картинки світу» в голові людини, які заощаджують його зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають його цінності, позиції і права [1, 8].

Поведінкові стереотипи теж дуже різноманітні й багато в чому визначають нашу поведінку, наші думки і ставлення до навколишнього. Завдяки цим стереотипам ми чітко знаємо, як себе вести в тому чи іншому випадку; знаємо, що погано і що добре; знаємо, хто правий, а хто не правий. Знаємо, але це не означає, що так і є насправді тому, що стереотипи, на яких засновані наші судження, можуть бути сформовані на помилкових передумовах або певних, не завжди обґрунтованих умовностях.

Формування стереотипів є обов'язковим елементом нашої культури, але разом з тим формування стереотипів породжує і певний консерватизм у нашій діяльності, у тому числі і в процесі мислення. Найчастіше люди не віддають собі звіту в тому, які саме причини вплинули на формування ставлення до інших людей і різних соціальних процесів і не здогадуються про те, що в першу чергу це соціальні стереотипи [8].

Саморегуляція поведінки підлітків складається з сукупності психологічних механізмів, які проявляються у виборі, засобах, оцінюванні, реалізації задуманого, ставленні до самого себе, прийнятті правильного рішення щодо різних життєвих ситуацій. Поведінка підлітків контролюється ними, якщо є бажання отримати схвалення людей з якими підліток рахується, тобто саморегулювати себе, щоб самоствердитись та бути визнаним. Саморегуляція поведінки підлітків здійснюється на базі засвоєння моральних процесів, які реалізуються у їх вчинках, оскільки ними активно усвідомлюється зміст етичних та моральних вимог. Під час підліткового віку відбуваються глибокі моральні зміни, пов'язані з плануваннями, ідеями, бажаннями. Різноманітні ситуації, взаємовідносини, події, життєві звички, успіх і невдачі, стають предметом роздумів, та інших поглядів. Підростаюча особистість починає дивитися з нових, узагальнених позицій, оцінювати моральні принципи. Враховуючи це починають з'являтися власні принципи поведінки, засади вчинків та оціні судження.

На основі певних надзвичайних ситуацій у кожної особистості розвиваються і формуються різні стереотипи. Так можна розглянути стерео-

типи і поведінки дітей у підлітковому віці у певній ситуації. Стереотип поведінки підлітків несе у собі риси, так би мовити, у переважних випадках, імпульсивності, рухливості, страху інколи це можуть бути і прояви агресії. І якщо не звертати увагу на поведінку, вчинки дітей у такому віці це може призвести до негативних наслідків: пожежі, затоплення в приміщенні, каліцтво.

Щодо надзвичайних ситуацій – кожен, як уже було відмічено раніше, поводить по-іншому в залежності від самої ситуації, психолого-фізіологічних особливостей дитини. Наприклад, розглянемо надзвичайну ситуацію, яка може виникнути серед підлітків на території школи. Діти досить часто ображають один одного і це не новина, а кожна дитина сприймає цю образу по-різному. Підлітки частіше всього намагаються у кращому випадку не звертати увагу, але в гіршому, а це часто саме так, намагається помститися або «замкнувшись» у собі може причинити шкоду своєму здоров'ю чи життю. У даній ситуації існує стереотип помсти один одному, щоб цього не сталося потрібно постійно вести роз'яснювальну роботу з підлітками, більше спілкуватись в школі, в дома; слідкувати як дитина сприймає події і світ в якому живе.

Під час виникнення надзвичайної ситуації потрібно враховувати не лише індивідуальні особливості дітей, а вікові і психологічні. Враховуючи психологічні знання про дану вікову групу, можна попередити небажані дії підлітків та спрямувати їх діяльність у правильному напрямку. Тому потрібно завчасно їх повідомити про виникнення надзвичайної ситуації та про порядок дій. Наголосити на тому, що потрібно зберігати особистий спокій, не реагувати на провокації; при виході із приміщень, пересуванні сходами багатопверхівок або до споруди цивільної оборони (сховища) дотримуватись правила правої руки (як при русі автомобільного транспорту) з метою уникнення тисняви; не вступати у суперечки з незнайомими людьми, уникати можливих провокацій.

Отже, ознайомившись з різними джерелами літератури з даної теми, можна зробити такі висновки, в якому соціумі буде зростати підліток і які фактори будуть при цьому впливати, така і сформується особистість; дитина «вбирає» в себе все що її оточує і це не лише стосується сім'ї, а й школи, де дитина проводить великий проміжок часу. Тому вчителям потрібно більше уваги приділяти таким категоріям учнів і вміло показувати шляхи вирішення цих проблем.

Список літератури:

1. Бабаєва А.В. Чоловіче і жіноче поведінка в історії культури (посібник зі спецкурсу) / А. В. Бабаєва. – Воронеж, 2000. – С. 32-35.
2. Возрастная и педагогическая психология / Петровский А.В. – М., 1979. – 470 с.
3. Колесов Д.П. Современный подросток. Взросление и пол.: Учебное пособие. – М.: МПСИ Флинта, 2003.
4. Мачуська І. Міжособистісне спілкування підлітків / І. Мачуська // Шкільний світ. – 2007. – Трав. (№ 17). – С. 1-11.
5. Як допомогти підлітку з «важким» характером // Шкільний світ. – 1999. – № 13-14.
6. Немов Р. С. Психология. Учебник для студентов высш. пед. учеб. заведений. В 3 кн. Кн. 1 Общие основы психологии – 2-е изд. – М.: Просвещение: В Л АД ОС, 1995 г. – 576 с.
7. Соціальний стереотип у життєдіяльності людей / Філософія і суспільство. № 3, 2007. – С. 152-160.
8. У. Ліппман, А. Ослон Про стереотипи: виписки з книги «Громадська думка» / Соціальна реальність, 2006, № 4. – с. 125-141.
9. Янчук В.О. Соціальне пізнання особистості та особливості його організації / Янчук В.О. – <http://academy.edu.by/details/personnels/yanchuk/lectures/SocCogn.htm>.

Малиневская Л.И.

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко

СТЕРЕОТИПЫ ПОВЕДЕНИЯ ДЕТЕЙ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА ПРИ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ

Аннотация

Исследованы стереотипы поведения детей подросткового возраста. Проанализировано понятие из темы исследования. Рассмотрены особенности подросткового возраста, изменения, которые происходят в это время, свернул внимание на характер, его роль в поведении, общении, понимании с окружающими подростка людей.

Ключевые слова: подросток, стереотип, чрезвычайная ситуация.

Malinevsky L.I.

Zhytomyr State University named after Ivan Franko

STEREOTYPES OF BEHAVIOR OF CHILDREN OF TEENS AT EMERGENCIES

Summary

The stereotypes of behavior of children of adolescents age are investigational. A concept is analysed from the theme of research. The features of teens, changes that take place at this time, are considered, displace attention on character, his role in behavior, communication, understanding with surrounding the teenager of people.

Keywords: teenager, stereotype, emergency.